

O'SMIRLIK YOSHIDAGI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOG FAOLIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI

Xo'shboqov Muxiddin Ravshanovich

Surxondaryo viloyati Sherobod tumani 29-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda O'zbekistonda olib borilayotgan qator tadqiqotlarda oilaning ijtimoiy, iqtisodiy hamda tarbiyaviy mavqie, er-xotin yoki otanonaning farzand tarbiyasiga munosabati, uning oila barqarorligiga ta'siri, oilaviy o'zaro hurmat hamda moslik, oila muhitiga xos etakchilik, oilada ijtimoiy foydali mehnatning taqsimoti, oila byudjeti, oila kelajagining istiqbollarini belgilash kabi masalalarda pedagog-psixologning bilvosita ta'siri haqida so'z boradi.

Kalit so'zi: o'smirlik davri, xulqi og'ish, an'anaviy psixolog, oila.

Ma'lumki, Sharqona oila tarbiyasi bilan G'arbona oila tarbiyasida bir-biriga ko'p jihatdan o'xshamaydigan tomonlar mavjud. G'arbda-erkin inson g'oyasiga ko'ra madaniyat, demokratiya ovrupacha talqin qilinsa, nikoh ham ma'lum ma'noda shaxs erkinligini bo'g'adi, cheklaydi degan aqidaga amal qilinib, ajralish yoki oilani saqlash, farzand tarbiyasi va uning mas'uliyati Sharqona tarbiyadan farq qiladi. Sharqda nikohsiz er-xotin bo'lib yashash mumkin emas. G'arbda esa, kelishuvga muvofiq hamxona bo'lib yashash erkinligi mavjyd. Jumladan, Sharqona oilaviy an'analar shar'iy qonun-qoidalar bilan tartibga solinadi. Bu jarayon oilaviy munosabatlarning barqarorligini ta'minlaydi. Qadimdan quadandalar obdon bir-birini surishtirib, o'rganib, so'ng rozi-rizo bo'lib kelishgan. To'ylar jarchilar vositasida jar aytib chaqirilgan. Qishloqma-qishloq yurib, aytim aytilib, to'yga chorlangan. Endi esa telefon va taklifnomalar udum tusini oldi. To'ylardagi milliylik

yanada takomillashdi va madaniylashdi. Qurʻonning 114 surasidan 20 tasida oila va u bilan bogʻliq masalalar tilga olinishi, birinchidan, ijtimoiy hayotda oila hamda uning oʻrni anglatilsa, ikkinchidan, Islom taʼlimotida bu masalaga naqadar masʼuliyat bilan qaralib kelinayotganligi tobora ayon boʻldi. Olib borilgan dastlabki maʼlumotlardan kelib chiqib, voyaga yetmaganlarning pedagogik nazoratsizligiga sabab boʻladigan bir qator omillar borligi aniqlandi.

Oʻtkazilgan individual suhbatlarimiz jarayonida 30 foizdan ortiq pedagogik qarovsiz bolalar oʻqiyotgan maktabi, ota-onasi va xalqiga xizmat qilish hamda fidoiylilik koʻrsatishga tayyor ekanliklarini bildirishgan. Shunga koʻra voyaga etmaganlarning ijtimoiy faolligini oshirish shart-sharoitlarini yaratish dolzarb pedagogik vazifa ekanigi aniqlandi.

Ezgulik va adolat tuygʻusi inson tabiatiga xos xususiyatdir. Pedagogik qarovsiz bolalarda ana shunday xususiyatlarning shakllanishida ota-onalar va tarbiyachi oʻqituvchilarning oʻzaro hamkorligi oʻz samarasini beradi. Bu jarayonda oʻqish va mehnatdan chalgʻiyotgan bolalar halol mehnat qilib kun koʻrish bilan, pul toppish payidagi kun koʻrishning farqiga borishlari lozim. Chunki pedagogik qarovsiz oʻquvchilarni ertami-kechmi tarbiyasi qiyin oʻquvchilarga aylanish ehtimoli yoʻq emas. Pedagogik qarovsizlikning quyi, oʻrta, yuqori va criminal darajalari farq qilinadi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligida oilaviy munosabatlarning oʻrni mavzusi yangi ilmiy yoʻnalish sifatida kriminologiyada oila kriminologiyasini vujudga kelishiga asos oʻldi. Oilada, oilaga qarshi sodir etiladigan jinoyatlarning nazariy negizini oila kriminologiyasida ishlab chiqilgan oilani kriminologik tuzatish konsepsiyasi tashkil etadi.

Taʼkidlovchi eksperiment natijalariga asoslanib, shakllantiruvchi eksperiment jarayonini 3 ga boʻlib, yaʼni 1-galda pedagogik qarovsiz bolaning fikr yuritish tarzini sogʻlomlashtirish zarurligi masalasiga asosiy eʼtibor qaratildi.

Bular oʻz ichiga:

- 1) fikr yuritish sifati (mustaqil fikrlash tarsi, analitik ko`nikmalar, fikrni sog`lomlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar, oqilona va to`g`ri xulosachiqarishga o`rganish, jo`yali maslahat bera olish ko`nikmalarining shakllanishi, jahl, g`azab va jaxolatdan saqlanish hamda o`zini tiya bilish, ruhiy sog`lomva tetik holda fikrlash va hakazo);
- 2) ijtimoiy faoliik ko`nikmalarining astasekin rivojlanib borishi (jamo'a manfaatini o`ylash, ijtimoiy foydali mehnatda o`zini ko`rsata olish, samara beradigan ijobiy mashg`ulotlar bilan shug`ullanish, ijodkorlik ko`nikmalarining shakllanishi, boshqalarga o`z fikrmulohazalarini ma`qul kelishi, tadbirkor bo`lishga intilish va hakazo);
- 3) kasbga qiziqishmotivlarining shakllanishi (sevimli o`qituvchisiga taqlid qilish, fanlarga qiziqish, ilg`or kasb egasiga xavas qilish, ota-onasining kasbga qiziqish kabilar).

Bu o`rinda otaonalarini o`qituvchilar bilan hamkorlikda bolani kasbga qiziqishlarini boshqarish, ya`ni ongli va asosli ravishda kasb tanlashmotivini shakllantirish o`quvchida mustaqil fikr yuritish va shu asosda o`zidagi individual imkoniyatlarni qobiliyat darajasida yuzaga chiqishga olib kelish mumkinligi o`rganildi. Xulosa o`rnida shuni aytish lozimki, o`smir yoshida oilaviy munosabatlarni pedagogik sog`lomlashtirish ko`p jihatdan otaonalarini pedagogik bilim, ko`nikma va malakalarga ega bo`lishlarini talab qiladi. Ayniqsa otaonani ibratnamuna ko`rsatish, tarbiyada til va dil birligi bolada ijobiy xislatlarni shakllantiradi. Bu o`rinda bolani nazoratsiz qoldirmaslik, bola bilan go`yo do`stona munosabat o`rnatish, uni eshitish, fikr mulohazalarini tahlil etish, xolisona baholash, kerakli o`rinlarda farzand bilan maslahatlashib, kelishib ish yuritish ota-onaning burchi hisoblanadi.

O`zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilanishicha 18 yoshga to`lmaganlar voyaga etmaganlar hisoblanadi. Qonun insonparvarlik printsiptiga rioya qilib, shaxsni 18 yoshgacha og`ir jazoga tortmaslikni nazarda tutadi. Shuning uchun ham O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida alohida bo`lim va bob ajratilgan bo`lib, u —Voyaga

yetmaganlarning javobgarligi deb ataladi. Jinoyat Kodeksining qator moddalarida voyaga etmaganlarning jinoyat sodir etishi va uni engillashtiruvchi holatlar belgilangan, hatto voyaga etmaganshaxsni voyaga etgan shaxslar tomonidan tilanchlikka, spirtli ichimliklarni ichishga, giyohvandlik kishining aql-idroki hamda ruhiy holatiga ta'sir qiluvchi moddalarni iste'mol qilishga jalb qilganligi uchun javobgarlik belgilangan.

Adolatparvar qonunlarimiz tomonidan bolalar va o'smirlarning huquqlari etarlicha muhofaza qilingan. Faqat uni bajarish biz kattalarning zimasida ekanligini unutmasligimiz lozim.

Qadimgi yunon faylasyfi Arastu: Barkamolikka erishgan odam barcha jonzotlardan yuqori yuqori turadi, ammo agar qonunlar va adolatga bo'ysunmay yashasa, hammasidan tubandir deb yozadi. Quyida keltirilganlarni voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir etishlarida asosiy sabablar deb ko'rsatish mumkin: avloddan-avlodga o'tadigan nasliy (genetik) xususiyatlar, ya'ni qiziqonlik, engiltaklik, beparvolik, voqea-hodisalarning qay darajada tez yoki kech qabul qilib miyani ishlata olishi, ota-onaning jinoyatchilik sifatlarini bolalarga o'tishi; kishi yashab o'sgan va tarbiyalangan muhit hamda yana shu muhitdagi ijobiy, salbiy hodisalarning ichi shaxsiga ta'siri, uning qay darajada shakllanib qolganligi; yoshlar ongida huquqiy bilim, malaka, ko'nikmalarning shakllanmaganligi, huquqbuzarlik, jinoyat, javobgarlik, jazo uning og'ir oqibatlarini bilmaslik, yoki aksincha huquqiy ong va bilimga ega bo'lsada, huquqiy madaniyat etishmasligi oqibatida qasddan, ehtiyotsizlikdan jinoyat dosir etishlari; ota-ona yoki ularning o'rnini bosuvchi homiy, vasiylarning beparvoliklari; mahalla-ko'y, ayrim ma'suliyatsiz ustozlar, qarindosh-urug'larning jamiyat, davlat ahamiyatigamolik farzandlar tarbiyasiga bo'lgan salbiy beparvo munosabatlari; ichki ishlar organlarining vakillari, xususan, voyaga etmaganlar nazorati bo'limining o'z ishiga sidqidildan munosabatda bo'lmayotgan xodimlari, uchastka vakillarining yoshlar o'rtasidagi huquqbuzarliklarni oldini olish chora-tadbirlarini ko'rmasliklari; yoshlar bo'sh vaqtlarini mazmunli, ko'ngilli o'tkazishlari uchun etarli sharoitlarning etarli

emasligi;maktablarda Huquq asoslari darslarining yuqori saviyada tashkil etilmaganligi va boshqalar. Asosan, bola qanday oilada tarbiya olgan, shuni aniqlash maqsadga muvofiq.

Bola katta odamninig, sizning xafa ekaningizni, aslida uni yaxshi bola deb bilishingizni his etish lozim. Bola bilan o`g`rilik muammosini hal etayotib ma`naviy ong har bir inson o`yxayoli va faoliyatini keng belgilashini unutmaslik lozim. Uni o`zganing mulkini hurmat qilishga, o`zinikini asrab avaylashga o`rgating. Bola ma`naviy xulqning asosiy qoidalarini oilada o`zlashtirishini unutmang. shuni yodda tutish lozimki, bolaga uni koyiydilar, yoki erkalaydilar - mutlaqo farqi yo`q, unga faqat ota-onalarining, atrofdagi kattalarning e`tibori, iliq munosabati zarur, xolos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurasulov R. Psixologning kundalik kitobi. Jizzax – 2005
2. Davletshin M.G. va boshqalar. «Yosh davrlar va pedagogika psixologiya». O`quv metodik qo`llanma TDPU. 2004.
3. Raxmatullaev. M.A. Maktabda psixologik xizmatni tashkil etish. T.– 2001.
4. To`ychieva G.U., Asadova E. Yoshlar va konfliktlar echimi. Manual. - T.: 2008
5. Felshteyn D.I «Usmir davri tarakkiyoti». M.MGU, 1996 yil